

1. ul. Bóźniczna 4 - SYNAGOGA

Synagoga w Pabianicach została zbudowana w 1847 r. 33 lata później przebudowano ją, orestaurowano i upiększono z zewnątrz: dodano również przybudówkę. Budynek był murywany, ponieważ ówczesne władze nie wyraziły zgody na wzniesienie synagogi drewnianej. Był to obiekt w stylu klasycystycznym. Ściany zewnętrzne miał podzielone pilastrami z wnękami, a szczyt ściany frontowej - trójkątny. Wnętrze pokryto freskami. Na uwagę zasługiwały piękne, rzeźbione w drewnie Aron Ha-kodesz oraz bima. Świętynia przetrwała II wojnę światową, choć w październiku 1939 r. Niemcy zdewastowali jej wnętrze. Decyzje o likwidacji budynku podjęty w latach 50. XX w. komunistyczne władze miasta.

2. ul. Kapliczna 8 - CHEDER (SZKOŁA RABINICZNA)

W Pabianicach istniały różne szkoły żydowskie, zarówno religijne jak i świeckie. Jedną z nich był cheder Światło Tory. Początkowo działał przy ul. Poprzecznej - najpierw w sali Szczerkowskiego, później pod numerem 15. W 1923 r. Iezele (Icek) Goldring sprzedał plac przy Kaplicznej 8 rabinowi Mendlowi Alterowi, Joskowi Koskowiczowi i Abramowi Hersz-Adlerowi i w tym miejscu wzniesiono okazały budynek dla szkoły, która zatrudniała nauczycieli Tory i Gemary, języka polskiego, niemieckiego, jidysz, hebrajskiego oraz matematyki. Uczęszczało do niej ok. 150-190 chłopców przed bar-micwą (13-14 lat). Budynek służył także innym celom: znajdowało się tu biuro partii politycznej Agudy i jej organizacji młodzieżowych, a pod okiem doktora Świdra zorganizowano szpital.

3. ul. Konstancyńska 5 - TANIA KUCHNIA

Żydowska tania kuchnia przy ul. Konstancyńskiej oraz tania herbaciarnia przy ul. Majdany funkcjonowały pod protektorem Stowarzyszenia Kobiet Żydowskich. Utrzymywane były z datków i składek członkowskich. Placówki wspierały najbardziej potrzebujących wyznawców moźżeszowych Pabianic, oferując produkty spożywcze po zaniżonych cenach, np. szklanka herbaty i ćwierć funta pszennej chleba kosztowały tu 1 kopiejkę. To czyniło je dostępnymi dla wielu najuboższych mieszkańców miasta.

4. ul. Warszawska 24 - BIURO GMINY ŻYDOWSKIEJ

Pabianicka społeczność żydowska miała swoją gminę wyznaniową. Przy siedzibie gminy, w starej części miasta u zbiegu Warszawskiej i Konstancyńskiej, znajdowało się również koedukacyjne gimnazjum (1918-1925), dom studiów oraz mykwa. Modlili się tam codziennie Żydzi nie będący chasydami. Publicznie występowali tu mówcy i kaznodzieje, a chłopcy ze wszystkich warstw społecznych spotykali się w domu studiów aż do czasu ożenku.

5. ul. Szkolna 3 (dzis. Sobieskiego 2) ŻYDOWSKI SPÓŁDZIELCZY BANK KREDYTOWY

W 1902 r. powstało Towarzystwo Oszczędnościowo Pożyczkowe w Pabianicach (później PA-CO-BANK), a w 1912 r. II Towarzystwo o tej samej nazwie, które od 1919 r. nazywano Bankiem Kredytowym. Była to instytucja należąca do Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce. Działalność po I wojnie rozpoczął z minimalną sumą 300 mk. Nieoprocentowana pożyczka od amerykańskiej organizacji Joint dała bankowi możliwość rozwoju wielu projektów i osiągnięcia dobrej reputacji jako instytucja kredytowa. Tu znajdowały się prawie wszystkie oszczędności pabianickiej społeczności żydowskiej. Korzystali z niego także wielcy kupcy i fabrykanci. Po trzech latach bank posiadał już własny kapitał w wysokości 10.000 mk. Po pewnym czasie otrzymał też prawo do pożyczania 5.000 zł od rządowego Banku Polskiego, co dodatkowo wzmocniło jego pozycję.

Dzięki efektywnej działalności banku większość zniszczonych wojną żydowskich warsztatów rzemieślniczych została odbudowana, a drobni sklepikarze mogli zapelniać swoje sklepy różnorodnym towarem. Instytucja istniała do wybuchu II wojny światowej.

Uczestnicy bankietu pożegnania prezesa Banku Kredytowego Josefa Dawidowicza w 1935 roku.

6. ul. Zamkowa 2 - FABRYKA BRACI BARUCH

W 1871 r. Majer Baruch - mąż Rozalii Glucksman, ojciec Maksymiliana Barucha, autora pierwszej monografii historycznej Pabianic - nabył tzw. Blicharnię przy ul. Tylnej (dzis. Grobelna). W roku następnym powstała tu mechaniczna tkalnia z 16 krosnami i tkalnia ręczna. Na zakupionych nieruchomościach między ulicami: Zamkową, Grobelną i Lipową oraz rzeką Dobrzyńką wyrosł pierwszy kompleks fabryczny firmy „Bracia Baruch”. Jego właścicielami byli Majer, August i Izidor Baruchowie.

Między dwoma korytami Dobrzyńki ulokowano piętrowy budynek fabryczny i dwupiętrowy budynek mieszkalno-produkcyjny. Po pożarze w 1876 r. w miejsce spalonej tkalni powstał dwupiętrowy obiekt fabryczny. W dalszych latach wzniesiono trzypiętrowy skład towarów, jednopiętrową apreturę, jednopiętrowe tkalnię i farbarnię. Obiekty te wielokrotnie przebudowywano i wyposażano, np. w 1894 r. zainstalowano nowoczesny kocioł parowy dla tkalni i drukarni. Firma Baruchów specjalizowała się w produkcji tkanin wełnianych lekkich, a także ciężkich drukowanych wyrobów wełnianych i bawełnianych.

7. ul. Zamkowa - STADION KRUSCHENDER

W kwietniu 1942 r. ludność getta powyżej 10. roku życia poddana badaniom lekarskim. Każdemu nadano jedną z dwóch kategorii: A - zdolny do pracy lub B - niezdolny. Dzieci do lat 10 zostały oznakowane literą B. 16 maja, w sobotę, ok. godz. 16.00 getto zostało otoczone, a ulice Warszawska i Zamkowa obstawione oddziałami SA i policji.

Żydów zgromadzono na ul. Konstancyńskiej. Oficjalnie podany powód to dokonanie spisu ludności, w rzeczywistości chodziło o wyprowadzenie wszystkich z getta. Główną ulicą miasta zaprowadzono ich na stadion firmy Krusche-Ender, gdzie przez 3 dni stali w deszczu, bez jedzenia. Zmuszano ich do cyrkowych popisów. Słabnących dobijano.

Tu dokonano „selekcji”. Małe dzieci zabierano matkom, zabijano na miejscu i wrzucano do wykopanych dołów. Część osób oznakowanych symbolem A przewieziono do getta łódzkiego, drugą wysłano w kierunku Kutna-Płocka. Ludzi oznakowanych literą B (w tym dzieci do lat 10, starców i chorych - łącznie ok. 4 tys. osób) pociągami towarowymi wysłano do obozu w Chełmnie nad Nerem, gdzie mordowano ich spalinami w specjalnie przystosowanych do tego samochodach.

8. ul. Jana Pawła II 57 - CMENTARZ ŻYDOWSKI

Cmentarz żydowski w Pabianicach został założony pomiędzy 1838 a 1847 r., w południowo-zachodniej części miasta. Powierzchnia wynosiła pierwotnie 1,7 ha, ale w 1968 r. przesunięto jego zachodnią granicę, zmniejszając obszar do obecnych 0,85 ha. Na wyłączonym z cmentarza terenie wzniesiono kotłownię i skład węgla. Do dziś przetrwało 1366 nagrobków w różnym stanie zachowania. W większości są to macewy z tradycyjną symboliką nagrobną, niektóre sygnowane przez znane łódzkie firmy kamieniarskie F. Szymańskiego i L. Wąsowskiego. Na niektórych wykonano wtórnie polichromie.

Na cmentarzu pochowano m.in.: fabrykanta Majera Barucha i Rozalię z Glucksmanów Baruch (rodziców historyka Maksymiliana Barucha), kupca Emanuela Kantorowicza, rabinów Pabianic Henocha Henicha Kuczynskiego i Szlomo Issachara Kuczynskiego oraz działacza Socjałdemokracji Królestwa Polskiego i Litwy Józefa Zonenberga, a także dziadków Aliny Szapocznikow.

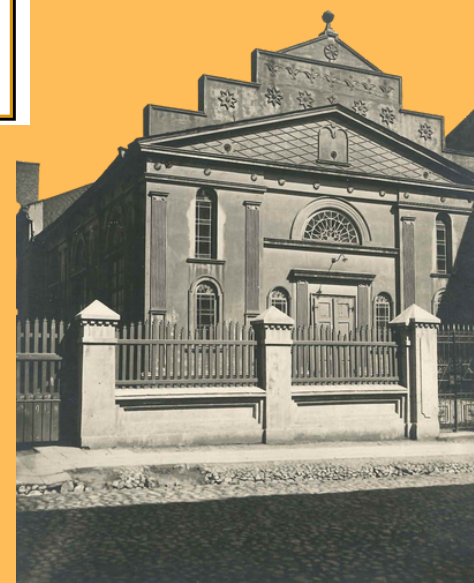
Spacerownik Pabianicki

niedziela, 28 listopada 2021

„Świat, którego już nie ma”

Dziedzictwo Pabianickich Żydów to trasa pozwalająca odkryć zapomnianą przeszłość oraz kulturę żydowską w Pabianicach. Zapraszamy na spacer po zakątkach skrywających niezwykle historie ludzi i zdarzeń.

AKADEMIA
OPIEKUNÓW
PAMIĘCI
זכרון

Organizatorzy:

GALICJA
ŻYDOWSKIE MUZEUM

FORUM
ODPOWIEDZIALNYCH
PABIANICZAN

Sfinansowano przez Narodowy Instytut
Wskazujący - Centrum Rozwoju Społeczeństwa
Obywatelskiego ze środków Programu Fundusz
Inicjatyw Obywatelskich NOWE FIO na lata 2021-2030

Program
Funduszy Inicjatyw
Obywatelskich
NOWE FIO

Folder powstał
we współpracy z

Towarzystwo
Miłośników
Dzieci
Pabianic